

Liberallere Karşı Ütopya Düşüncesi*

Barbara Goodwin

En iyi niyetleri taşısa bile, yeryüzünü cennet yapma düşüncesi (ütopyacılık), onu sadece bir cehenneme dönüştürür –sadece, insan, kendi *türdeşleri* için cehennemi hazırlamış olur.

Karl Popper

Liberaller ütopya fikrini neden bu kadar şiddetle eleştirirler? Bana göre bu sorunun cevabı, liberal demokrat teori ile ütopyacılık arasındaki bir çelişkide yatmaktadır. Her ne kadar yüzeysel görünüyor ise de, aslında yapısal ve köklü bir içerik taşıyan bu çelişki; bilimin, bilginin ve sosyal varlığın doğasında bulunan farklı (birbiriyle uyumsuz ve rekabet halinde) bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Çatışan değer sistemleri ve birbirine zıt teoriler bu farklı epistemolojilerden türemektedir. Bu makale söz konusu farklılıkları ortaya koymayı ve bir düşünce tarzı olarak, ütopyacılığı, liberallere karşı savunmayı amaçlamaktadır. Ütopyacılığa yönelik çok-yanlı eleştiriler, *George Kateb (Ütopya ve Düşmanları)* ile *Crane Brinton (Ütopya ve Demokrasi)* tarafından ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir. Burada bu konuyu tekrar ele almak niyetinde değilim. Bunun yerine, liberalizm ile ütopyacılık arasın-

*“*Utopia Defended Against the Liberals*”, *Political Studies*, Cilt 28, sayı 3, 1980.

** Bu makale, Türkçe’ye, Engin Yıldırım tarafından çevrilmiştir.

daki düşmanlığın köklerini gün ışığına çıkarma amacına yönelik olarak, liberalizmin ütopya eleştirisi üzerinde yoğunlaşmak istiyorum.

Herkesin kabul ettiği gibi, ütopyacılık *erdemli hayat* (*the good life*) ile ilgilenmekte ve insan mutluluğunu öne çıkarmaktadır (Bloch). Bunun yanında ütopyacılık bir amaç, bir kriter, bir alternatif paradigma işlevini de görmektedir. Ütopyacı, liberal demokratların yaptığından farklı olarak, varolanı meşrulaştırmaya veya mazur göstermeye çalışmaz. Çünkü ütopyacılık, esas itibariyle, mevcut toplumsal yapının eleştirisinden ibarettir. *Mannheim*'ın ütopyik düşünce tanımı (mevcut düzeni kısmen veya tamamen dönüştürmeyi öngören düşünceler) bu eleştirel temeli güzel bir biçimde ifade etmektedir. Fakat burada *Popper*'ın, ütopyacılık ile reformizm arasında yaptığı ayırım gözardı edilmektedir. Bu çalışmada ütopyacı, görüşlerini *erdemli hayat* bakış açısına dayanarak savunan ve alternatif bir toplum projesi üzerinden değişimi teşvik etmeye çalışan bir eleştirmen olarak tanımlanacaktır. Bu tanımlamanın özünü, zımni veya aşık bir alternatif dünya görüşünün savunulması teşkil etmektedir. İnançları ile eylemeleri arasındaki ilişki sorunlu olmasına rağmen, idealizm ve tutarlılık gereği, ütopyacı, ütopyasını öngörülebilir diğer toplum türlerinin üzerinde tutmalıdır. Kavramın daha kesin bir biçimde tanımlanmasına gerek olmadığını düşünüyorum.

Ancak ütopyacı düşünceyi liberal demokrat teori ile mukayese ederek eleştirenlerin ona yükledikleri (yukarıda bahsedilenlerden çok farklı) anlamlara sık sık temas edeceğim. Bu yazı, karikatürleştirme riski pahasına, tipik bir ütopyacı ile tipik bir liberal demokrat arasındaki anlaşmazlıkları analiz edecektir. Ütopyacı tiplemesi, pek çok liberal teorisyen tarafından zaten ortaya konmuş bulunmaktadır. Buna mukabil, liberal demokrat tiplemesini, ben ortaya koymak zorunda kalacağım. Bunu yaparken de, liberal demokrat bakış açısına ilişkin bir dizi eğilim ve düşünceleri takdim edeceğim. Fakat, bu eğilim ve düşüncelerin tamamının bütün liberal demokratlar tarafından paylaşıldığını iddia etmem mümkün değildir.

Çoğunlukla yapıldığı gibi, ütopyacılık, totaliter düşüncenin bir versiyonu olarak ele alındığı vakit, kendisi ile liberal demokrat teori arasındaki kutuplaşmalar açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden ben de, analizime, totaliter düşünce karşıtlarının saldırılarını göze alarak başlıyorum.

Eflatun Bir Faşist miydi?

Uzun zaman önce yaşamış olan düşünürlerin bakış açılarını *Nazi ideolojisi* ile mukayese etme modası 1930'larda başlamıştır. *Eflatun*, *Stalin* ve *Hitler* arasında diyaloglar kurgulayan *Richard Crossman* bu sayede, *Oxford*'ta lisans eğitimi alan öğrencilerin ilgisini çekebilmiştir. Totaliteryenizm kavramının geliştirilmesi ile birlikte, diğer birtakım yazarlar da, aynı yöntemi *Aydınlanma* filozoflarına, Fransız devrimcilerine, Hegel'e, ütopyik sosyalistlere, anarşistlere, Marks'a ve her türden marksiste uygulama cesaretini bulmuştur. *Popper* ve *Talmon* tarafından geliştirilen

bu geriye dönük eleştirel yaklaşıma göre, bütün ütopyik düşünceler dışlayıcı ve otoriter bir görünüm arzietmekte ve “açık toplum”u tahrip edici sonuçlar doğurmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen teorisyenlerin önemli bir bölümünün Nazi deneyiminden etkilendikleri doğru olmakla birlikte, benzer eleştirilerin farklı düşünce ekollerine mensup yazarlar tarafından da dile getirildiği bilinmektedir. Örneğin böyle bir eleştiriyi, ütopyacılık hakkında yazdığı kitabında, anarşist olarak bilinen *Marie-Louise Berneri* de yapmaktadır. Daha sonraları, *Robert Nozick*’in ütopyacılığa yöneltilmiş eleştirileri tekrarladığını, fakat ardından da, olumsuz çağrışımlar yapmayan “açık” bir ütopya tasarlamaya çalıştığını görmekteyiz. Ütopyacılığa karşı çıkanların önemli bir bölümünün, liberal demokrasiyi, ya alenen benimsediğini, ya da zımnen kendi dünya görüşünün temeli olarak kabul ettiğini söylemeye zaten gerek yoktur.

Ütopyacı düşünceye yapılan saldırılar, çoğunlukla, totaliteryenizme yöneltilmiş eleştirilerin bir tekrarıdır. *Benjamin Barber* ve diğerleri tarafından totaliteryenizme yöneltilen eleştirilerin ütopyacılık için de geçerli olduğu kabul edilebilir. Bununla birlikte, totaliteryenizm karşıtı iddialar, liberal demokrat ve ütopyik düşünce tarzları arasındaki hayati farklılıkları oluşturduğu için, bu iddiaların ayrıntılı olarak değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Burada, *Hayek*’i, liberalizm ve totaliteryenizm arasındaki farklılığı demokrasi ve otoriteryenizm arasındaki farklılıktan ayırmasına rağmen, antitotaliteryen bakış açısının büyük oranda liberal demokrat düşünce ile uyduğunu varsaymaktayım.

Hatırlanacağı gibi Popper, önsel (a priori) bir rasyonalite düşüncesine dayanan *ütopyik mühendislik* ile toplumsal kötülükleri ortadan kaldırma algısından kaynaklanan *parça parça mühendislik*’i (Eflatun’un ideal amaçlar ve araçlar kavramı) mukayese etmektedir. Ütopyacının, eksik ve kusurlu insan bilgisini esas alarak toplumu yeniden oluşturmaya çalışan bir tanrı rolü oynadığını ileri süren *Popper*, bu bağlamda, *Eflatun* ve *Marks*’ı kendi estetik görüşlerini topluma empoze etmeye çalıştıkları için suçlamaktadır. *Popper*’a göre, temiz bir *tuvalet* duyduğu gereksinim, ütopyacının, “kovmasını”, “ezmesini”, “sürgüne göndermesini” ve “öldürmesini” zorunlu kılmaktadır. Öte yandan, birkaç kişiyi merkeze koyan bir yönetim getireceği için, ütopyanın diktatörlük üretmesi kaçınılmazdır. Ancak kanaatim odur ki, *Popper*’ın temel eleştirisi yönetime ilişkindir. *Popper*’ın *görgülcü* standartlarına göre, *deneme-yanılma* temelinde işleyen *parça parça değişme* yöntemi; rasyonel, statik ve *önselci* (a prioristic) bir taslağı bütünsel olarak empoze etmeyi öngören *ütopyik yönetime* göre daha bilimseldir (değişime ve deneyime maruz kalmıyor olması, ütopyayı, *Popper*’ın gözünde *açık toplumun antitezi* haline getirmektedir). Aslında *Popper*, eleştirisini, totaliteryenizmde de olduğu gibi, ütopyacılığın zayıflığına, yöntemin yanlış anlaşılmasına ve epistemolojinin hatalı olmasına dayandırmaktadır.

Talmon ise, liberalin, deneme-yanılma temelinde çalışan görgülcülüğünü, “politik mesihlerin” ve “totaliter demokratların” doktriner yaklaşımına karşı savunmak-

tadır. Bu son iki kavramla *Talmon*, çoğu ütöpik olan, XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarındaki düşünürleri kastetmektedir. Ona göre, totaliter demok-ratlar, liberal bireyciliğin değerleri karşısında *çok fazla* mükemmeliyetçi bir eğili-me sahiptirler ve bu nedenle, paradoksal olarak, çoğulcu kurumlar gibi, devlet ile birey arasındaki tüm aracılığı ortadan kaldırmışlardır. Sonuç olarak kollektif uyum-luluk zor kullanılarak sağlanmakta ve bütün hayat “siyasallaştırılmaktadır”. *Talmon*’a göre *erdem*in *hakimiyeti* düşüncesi, kötü olarak tanımlanan muhaliflerin baskı altında tutulmasını gerektirdiği için totaliterdir. Dahası, *insan mükemmeliyeti* kavramı, kendiliğindenlik (spontaneity) ile vazife arasında cereyan eden “hayatı yüceltici” çatışmayı ortadan kaldırmakta ve *nesnel erdem postülası*, mükemmeliye-ti sağlamak için zor kullanmayı meşrulaştırmaktadır. *Talmon*, herşeyi çözen, herşeyi kapsayan bir inancın özgürlük ile uyuşamayacağını ileri sürmektedir. Aynı şekilde özgürlük de, azami sosyal adalet ve sosyal güvenlik ile bir arada olamaz. Özgürlüğün dayandığı hukuku lağvettikleri için, totaliter devletler kötü bir şöhrete sahiptirler. Bütün bunlar ortaya koymaktadır ki, *Talmon*’un, mükemmeliyetçilik ile rasyonalizme karşı derin bir kuşku duymaya dayandırılmış bulunan eleştirel yakla-şımının başlangıç noktasını, özgürlük ve *kendiliğinden ortaya çıkan tercih* kavram-ları oluşturmaktadır.

Hayek’in, birçok siyasi yazısında, kendiliğindenlik kavramına önem atfettiğini görmekteyiz. Bu yazılarında *Hayek*, ütopyacılığı doğrudan reddetmemekte; ancak, ütöpik düşünce tarzının temel unsurlarından bir olan “kurucu rasyonalizmi” eleştiriye tabi tutmaktadır. Bir tür serbest piyasa toplumu olan “katallaksi”yi, planlanmış ve organize olmuş toplumlar ile mukayese eden *Hayek*, “kendi kendini doğuran bir düzen”in “planlanmış herhangi bir düzen”den daha kompleks, daha faydalı ve daha narin olduğunu ifade etmektedir. *Hayek* tarafından açık bir biçimde yapılan “katallaksi” savunması, bir dereceye kadar görgül (empiricist) yöntemin *estetik* tasdikine oturtulmuştur.

Hayek, *Talmon*’ın benimsediğinden daha gelişmiş doğalcı bir anti-rasyonalizmi benimsemektedir. Ona göre doğru olan şudur: Genel olarak, ütopyacığa, totaliteryenizme ve hatta planlamaya muhalif olanlar, günahkâr insanın ve onun pek çok kusurunun savunmasını yapmaktadır. Bu muhalifler; kendi çıkarlarının ötesine uzanan teorik konulara el attığı veya başkaları için planlamaya giriştiği vakit, insanın akılcılığına güvenmezler. Bunun bir sonucu olarak, toplumu, yapay bir ürün olarak değil, bir inkişaf olarak değerlendirirler ve rasyonel inşa çabalarını engellerler: budama tek uygun tedavidir.

Son olarak *Leonard Schapiro*, ütopyacılığı, totaliteryenizmin bir türü olarak ka-tegorize etmiş ve ütopyacının istenmeyen özelliklerini, veciz bir şekilde özetlemiştir. Şöyle ki:

1. Ütopyacı amaçlarla meşgul olmakta, araçlara kayıtsız kalmaktadır.
2. Ütopyacı insanı ve toplumu bir bütünlük olarak görmektedir.

3. Ütopyaacı katı ve dogmatik varsayımlar ileri sürmektedir.
4. Ütopyaacı yönetime odaklanmıştır.
5. Ütopyaacı insan farklılığını ihmal etmektedir.

Schapiro, ütopyaacıları sadece bir suçtan muaf tutmaktadır: Totaliteryenlerden farklı olarak, ütopyaacılar, otoriteleri hükümetin “ahlâki doğruluğuna” dayandığı için, demokrasiyi sahte bir biçimde benimsemektedirler. İlk bakışta, yukarıda sayılan beş özellikten sadece birincisi eleştirilebilir gözükmektedir, ancak, kendini adanmış bir liberalin dünya görüşü, diğer dördünü de, tehlikeli ve arzu edilmeyen hale getirmektedir.

Anti-totaliteryen çalışmalar, liberal bir demokraside mevcut olan siyasi olgular ile ütopyaçı karakterize ettiği söylenen olguları mukayese etmeyi önemsemektedir. Bu bağlamda, seçme özgürlüğünün dışlanması (anti-liberal) ve seçkinci veya diktatöryel hükümetin gerekliliği (anti-demokratik) iki önemli farklılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanlara, ütopyaçının, liberaller tarafından muhalefet edildiği varsayılan amaçlarına ulaşmak için zorlamada bulunacağı (gayri-insani) iddiası da eklenebilir. Bu olgular, özel olarak totaliteryanizmden ziyade, genel olarak otoriteryenizmi nitelemektedir. Gerçekten de, ütopyaçılığın liberal eleştirisi, totaliteryanizm kavramı kullanılmaksızın da yapılabilir.

Totaliteryenizm, liberal demokrasinin değerlerini o kadar düzgün bir şekilde olumsuzlamaktadır ki, onun, bir ideal karşıtı olarak günah keçisi işlevi görmek üzere ortaya atıldığından şüphelenebiliriz. Totaliteryenizm analistleri bir “yöntemler” veya bir “öz” yaklaşımını benimserler. Birinci yaklaşım, bütün “totaliter” devletlere egemen olan bir dizi özelliği tespit ederken, ikinci yaklaşım, daha soyut “devletçi” bir öz önermektedir. Her iki yaklaşım da, kanıtlamaya çalıştığını varsaymakta ve istisnalar yaratmaktadır. Çünkü bu yaklaşımlar, genellikle, totaliter olarak değerlendirilmeyen devletleri veya teorisyenleri hariç tutmamış ve ne’i şahsına münhasır (*sui generis*) bir totaliteryen olgusunu tanımlamamıştır. Sonuç olarak, bu kavram, pek çok teorisyen tarafından anlamsız ve işlevsiz görülmektedir. Kısa bir makalesinde, *Barber*, totaliteryenizmi, kavram olarak gereksiz bulduğunu ifade etmekte; ancak, kültürel olarak daha az spesifik olan “totalizm” doktrinini (kamusal alanın özel alan aleyhine yayılması) kullanmaktadır. *Barber*’in bu görüşünden hareket edilerek, ütopyaçıların, esas itibarıyla totalist oldukları ve hiçbir şekilde totaliteryen olmadıkları öne sürülebilir. Totaliteryenizm yirminci yüzyıla mahsus bir olgu olarak kabul edilebilir olsa bile, kavramın geriye dönük olarak daha önce ortaya atılmış ütopyalara tanımlamak için kullanılmasını son derece eksik ve hatalı bir tarih anlayışı (*anachronistic*) olarak değerlendirmekteyim. Dolayısıyla, totaliteryenizm kavramını, ana konumuzun (ütopyaçılık ile liberal demokrat teorinin mukayese edilmesi) dışında tutmak daha doğru olacaktır. Bu durumda, *Eflatun*, *More* ve diğer ütopyik düşünürleri eski-faşist suçlamalarından muaf tutabileceğiz.

Görgülcüler ve Akılcılar

Popper ve diğer düşünürler tarafından yapılan eleştiriler, ütopyacılığın, gerek bakış açısının, gerekse amacının mutlakçı unsurlar içerdiği suçlamasını başlangıç noktası aldığı için halen tartışılmaktadır. Tipik olarak, ütopyalar, *Eflatun*'un, *aşkın formlar teorisinde* açıkça gösterdiği gibi, mutlakçı bir epistemolojiye dayanmaktadır. Metafizik alanda yeteri kadar yetenekli olmayan pek çok ütopyacı, değerini nihai kaynağı olarak "insan özü"nü görmektedir. *Aydınlanma*'nın laik teorisyenlerine göre, nasıl ki, bilimsel gerçekler *doğa* referans alınarak üretiliyor ise, ahlâki doğrular da insan özü referans gösterilerek ortaya konmaktadır. Betimleyici doğruların kesin kurallar koyucu doğruları gerektirdiği düşünüldüğü için, birey açısından bilgi erdemi gerektirmektedir. İnsan hakkındaki mutlak doğrulardan (veya daha önceki ütopyalarda Tanrı'nın insan anlayışından) hareket eden ütopyacı, gerek toplumsal örgütlenmenin doğru biçimine, gerekse gücün ve maddenin uygun kullanımına ilişkin öneriler ortaya atmaktadır. Bu sürecin sonunda ulaşılan tek çözüm ise, eleştirel yaklaşanlar tarafından mutlakçı ve keyfi olarak değerlendirilmektedir.

Stankiewicz, liberaller tarafından mutlak değerlere yöneltilen eleştirinin, bu değerlerin mutlak olma ihtimalini inkâr etmekten çok, görünürdeki keyfilikliğini vurguladığını ileri sürmektedir. *Rousseau*'nun son derece ütopyik olan *genel istek* (general will) kavramını tartışırken, *Stankiewicz* şunu iddia etmektedir: Totaliter şartlar, mutlak bir standart kullanıldığı için ortaya çıkmamaktadır; bu şartları oluşturan, bireyin sözkonusu standarda karşı çıkabileceği bir *kamusal yöntemin yokluğudur*. İlhama veya sezgiye dayanan bir standarda karşı çıkılmaz. Bu noktaya dikkat etmekle birlikte, ütopyacıların önemli bir bölümü, sonuçlarını kanıtlamak ve tasarımlarını geçerli kılmak için, metafizikten davranışsalcılığa kadar uzanan yöntemleri kamusalılaştırmayı tercih etmiştir. Sezgiye dayanan standartları oluşturan ütopyacılar, kendilerine ait bir beşeri ve sosyal hayat tecrübesine sahip oldukları için, kendi değerlerini sezdikleri müddetçe olgulara gönderme yapabilirler. Bu nedenle ki, sezgi, *Stankiewicz*'in ileri sürdüğü gibi izole edilmiş öznel bir faaliyet değildir. Aksine sosyal hayatta temellendirildiği vakit, karşı konulmaya veya doğrulanmaya açıktır.

Liberalleri, ütopyacılığın mutlakçı boyutlarından çok dışlayıcı eğilimleri rahatsız etmektedir. Ütopyacının ideal ve iyi toplum algılaması, diğer toplumsal örgütlenme biçimlerinin tamamını dışlama eğilimi taşımaktadır. Bu eğilim ise, liberalizmin hayatta önem taşıyan üç temel ilkesini tehdit etmektedir:

1. Politik doğru değişkendir ve demokratik araçlar kullanılarak tercihlerin düzenli bir biçimde sayılması mümkün kılındığı takdirde oluşturulabilir.
2. Bunun bir sonucu olarak, hatalı olsa bile, her türlü düşünceye *tolerans* gösterilmelidir (*açık toplum* ideali).

3. Homojen olmayan çoğulcu bir toplum, sağlıklı bir sosyal yapıyı oluşturan değişik düşünceleri geliştirebilir.

Bundan sonraki dört bölümde bu çatışmalar incelenecektir.

Liberal, kendi görgülcü önvarsayımları ile uyuşmadığı için, dışlayıcı yaklaşıma köklü bir biçimde itiraz etmektedir. Liberalin, laissez-faire, çoğulculuk ve hoşgörü gibi siyasi ideallerinin merkezinde görgülcü bir epistemoloji yatmaktadır. Bu yöntem, açık toplum'un doğal bilimlerden sosyal bilimlere uyarlanan seçilmiş yöntemidir. Erken görgül bilimin tümevarıma dayalı sosyal yöntemini veya *Popper*'ın "teorilerin tümdengelimci testi"ni ve *yanlışlanabilirlik* görüşünü benimsemiş olsa bile, ütopyacının görgül olmayan yöntemi, liberal açısından kabul edilemezdir. Bilinmeyen bağlamında, muhtemel olandan ziyade mümkün olanla ilgilenen bir ütöpik teori, *esas itibariyle* test edilemezdir. Herhangi bir ütöpik hipotezden türetilen sonuçlar, tanım gereği, sadece mevcut gerçekliğe dayalı olan deneyim testine tabi tutulamazlar.

Tıpkı, kanıttan bağımsız bir biçimde maddi dünya üzerine içsel olarak tutarlı hipotezini empoze ettiği için görgülcüler tarafından suçlanan rasyonalist bilim adamı gibi, ütopyacı da sosyal verileri dikkate almadan kendi önsel rasyonalist ve tutarlı planını sosyal dünyaya empoze ettiği için eleştirilmektedir. Fakat bu yöntem ütopyacının kullanabileceği yegane yöntemdir. Ütopyacı, *erdemli hayat* (good life) tanımını yapmayı mümkün kılan *insan doğası* anlayışından hareket ederek idealini gerçekleştirmesini sağlayacak toplumsal kurumları oluşturmaktadır. İnsan doğası (ve çaresizliği) bağlamında orijinal bir kavram ortaya koyabilmek için, akılcı bir postülaya ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, insan davranışı o kadar çeşitlilik arz etmektedir ki, ampirik olarak test etme girişiminin, bütün evrensel ifadeleri yanlışlaması mümkün olabilir. Bu da herhangi bir değerler dizisinin formüle edilmesini engelleyebilir.

Liberal, deneme-yanılma temelinde işleyen bir toplumsal reform politikasını tercih ettiği için; teorisini, herhangi bir ödeney yapmaksızın bir bütün olarak hayata aktarma eğilimi taşıyan ütopyacıya göre daha demokratik ve daha deneyselci gözükmektedir. Ütopyacı, toplumu entegre olmuş bir bütün olarak algılamakta ve bunun bir sonucu olarak, gerek özel ve kamu, gerekse iktisadi, siyasi ve sosyal alanlar arasındaki liberal ayırımları ortadan kaldırmaktadır. Ütopyacının benimseyebileceği yegane mantıksal yöntem, kendi idealine ulaşmasını sağlayacak olmandır. Çünkü ütopya, her bir unsurun diğerlerine bağımlı olduğu veya destek verdiği uyumlu veya tutarlı bir toplum öngörmektedir: *Eflatun*'un eğitim sistemi olmadığı takdirde, *muhafızlar* sadece birer despot olurlardı. Öte yandan şu da bir gerçek ki, tamamı gerçekleştirilemeyen bir ütopya, ütopya olmaktan çıkacaktır.

Seçilen yöntem, ütopyacılık ile liberalizm arasındaki temel farklılaşmayı oluşturmaktadır. Ütopyacı, ister istemez, akılcı, içsel olarak tutarlı ve bütüncül olan bir yaklaşımı benimsemektedir. Mevcut toplumsal yapıdan ampirik olarak toplanan

bilginin üstünlüğünü kabul ettiği takdirde, ütopyacı, ne alternatif parametreleri algılamaya başlayabilir, ne de farklı bir toplumsal sosyal yapı oluşturmaya. İnsan fantezi üretme melekesine sahiptir; hayal edilmeyeni, hayal edebilir. Görgülcü insan, bu melekeyi kullanmaktan kaçınmakta ve kendi eylemini olanın gözlemlenmesi ile sınırlandırmaktadır. Ütopyacı ise, alternatif olasılıklar oluşturmak için, fantezi üretme melekesini kullanmaktadır. Böyle yaptığı için de, gerçeğin kendisini değil, teoriyi öne çıkaran bir yöntemi seçmiş olmaktadır.

Liberaller ile ütopyacılar arasındaki yöntem ve epistemoloji farklılıklarını bu şekilde analiz ettikten sonra, çalışmanın girişinde temas ettiğimiz yapısal karşıtlık olgusunu açık bir biçimde tasvir edebiliriz: Bu farklılıklardan ötürü, bir liberal, *içeriği ne olursa olsun*, ütopyacılığı, kendi genel bakış açısına düşman bir düşünce biçimi olarak değerlendirmektedir. Öte yandan bu değerlendirme, evrensel planda ve hatta geriye dönük olarak geçerli kılınmaktadır; çünkü suçlanan, ütopyalastırıcı saiktir.

Ancak, bilim felsefesinde yaşanan çağdaş gelişmeler (özellikle *Kuhn* ve *Feyerabend*'in katkıları), rasyonalist ve geleneksel yöntemlere daha sıcak bakmayı mümkün kılan bir iklim oluşturmuştur. Aynı şekilde, açık olarak *sol* ile bağlantılı olmayan sosyal bilimciler de, teorik ve ideolojik yapıların, en pozitivist toplumsal teoride bile ortaya konabileceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda, *saf* görgülcülük iddialarının giderek artan bir şüphe ile karşılanmakta ve veriler ile tam olarak test edilemeyen bir teori (veya teoriler) ile bilim, bilgi ve toplum sorunlarına yaklaşmanın gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Görgülcülüğün egemenliğini yitirmeye başlaması, bir toplumsal teorileştirme biçimi olarak ütopyacılığın geçerliliğini haklı çıkarmaktadır.

Tercihler, Çıkarlar ve İdeoloji

Liberal'in ütopyik epistemolojiye yönelttiği önemli bir itiraz şudur: Ütopyacı, insanların, hissettiği ve belirttiği (veya ampirik olarak doğrulanabilen) görünür çıkarlarını dikkate almamakta ve onlara "gerçek" çıkarları empoze etmektedir. Bu durumda, ütopyacının akılcılığı, bireyi rasyonel tercihten mahrum bırakmaktadır. Liberal iktisatçılar açıklanmış tercihler kavramı ile hareket etmekte, liberal siyaset bilimciler ise, siyasi doğruluğun göstergesi olarak siyasi süreç sonucunda ifade edilmiş bulunan tercihleri kullanmaktadırlar. Böylece ifade edilmiş tercih kavramı, hem öznel hem de nesnel unsurlar içermektedir. Liberaller, siyasetin nesnel doğrularının ve nesnel olarak doğru politikaların olabileceğini açıkça reddetmemekle birlikte; bu tür politikaların seçimini (sosyal refah işlevlerine ilişkin tartışmalar) güvence altına alan demokratik siyasal bir yöntemin olmadığını hatırlatmakta ve nesnel doğruları gerçekleştirme amacının diktatörlüğü gerekli kılacağını ileri sürmektedirler. Ayrıca çoğulcu demokratik teorinin liberal yandaşlarına göre, çoğulcu bir toplumda birbiriyle uyuşmayan kısmi "doğrular" üreten siyasi çıkarlar, demokratik

prosedür tarafından birbirleriyle uyumlu hale getirilmelidir. “Gerçek” çıkarlar ortaya koyma arayışı, bu farklılıkları ihmal etmekte ve *sözümona* siyasi doğruları otokratik olarak empoze etmektedir.

Tanım gereği, mevcut yapıyı reddeden bir toplumsal yapı tasarlayan ütopyacı, yanlış yönlendirildiklerine inandığı insanların tercihlerini dikkate almaz. Onun bu yaklaşımı, liberaller tarafından iki farklı iddiaya dayanılarak eleştirilmektedir.

1. Bu iddiaların ilki, ifade edilmiş tercihlerin dikkate alınmaması durumunda, yöneticilerin, kendi çıkarlarını korumak ve maksimize etmek için, insanları baskı altında tutup sömürmeyeceğine dair bir güvencenin olmadığını içermektedir. Yöneticilerin potansiyel olarak kötü niyetli oldukları ve kendi çıkarlarını düşündükleri varsayıldığı için, “*Quis custodiet custodes ipsos*” sorusu, neredeyse bütün ütopyalara yöneltilmiştir. Öte yandan, ortak çıkarın tanımlanması kolay olmayacağı için, bu olguya da şüpheyle yaklaşılmıştır. Dolayısıyla ütopyanın, tiranlığı ve sömürüyü getirmesi kaçınılmaz olacaktır.
2. İkinci iddia ise, rasyonel seçimin tezahürleri (yani, liberal toplumun geliştirmeyi öngördüğü özgürlüğün belirtileri) olarak tercihlerin kutsallığına vurgu yapmaktadır. Yanlış tercihler bile, bu kutsallığı bünyesinde barındırmaktadır. Nesnel olarak ne kadar doğru olurlarsa olsunlar, “gerçek” çıkarların empoze edilmesi, insanın benliğini yok etme ve özgürlüğünü elinden alma sonucunu doğuracaktır.

Bu iddialar tartışıldıkça pek çok liberal varsayım kendini göstermektedir: İnsanın çıkarlarının,encil, faydayı maksimize edici ve rekabetçi bir liberal piyasa toplumunda sürekli kılınabileceği varsayımı; bu çıkarların insanlar tarafından, özgür ve rasyonel tercih ortamında bilinebileceği varsayımı; böyle bir tercih gerçekte mümkün olduğu varsayımı ve bu tercihin *summum bonum* olduğu varsayımı. Bu varsayımlara sosyalistler tarafından yöneltilen eleştiriler, kanımca, mantıklıdır. Tartışma, ideoloji kavramı ve bu kavramın öncülü olan *Rousseau*'nun insan arzularının ve güdülerinin toplum tarafından çarpıtıldığı açıklaması üzerinden yapılmaktadır. Çıkarların çevre tarafından belirlendiğini kabul ettiğimiz takdirde; cehalet, kötü yola düşme ve gaflet gibi sebeplerden ötürü, insanların, çıkarlarını tesbit etme bağlamında yanılabilceğini vurgulayan ütopyacı iddiayı bütünüyle savunabiliriz. Bu durumda, kendi “gerçek” çıkarlarının ne olduğunu öğrenmeleri için, insanlar eğitilmelidir. Hatta, öğrenme sürecini hızlandırmak için gerçek olduğu tesbit edilmiş çıkarları, insanlara *empoze* etmek gerekli hale gelmektedir. “Kim kimi nasıl aldatıyor” konusunda pek çok güçlük doğuran *sahte bilinç*, olası bir olgu olarak kabul edilir ise; bu durumda, ütopyacının yöntemi de kabul edilebilir görünmektedir. Ancak egemen liberal görüş, sahte bilinç olgusunu (*Freud*'un, irrasyonel olgusunu bireyselci bir temelde açıklayan tezi ile çelişecek biçimde), komünist

veya totaliter düşüncenin bir unsuru olarak tanımladığı için, bu ihtimali dışlamaktadır.

Şimdi bütün bunları özetleyelim: İdeoloji kavramı, dikkate alındığı vakit, ütopyacıya kapı açan iki prosedür olduğu görülmektedir. Ütopyacı, toplumsal kurumların insanları alçalttığını ve onların ihtiyaçlarını tahrif ettiğini düşünerek, halihazırda ifade edilmiş tercihleri gözardı edebilir. Bu durumda yapılması gereken, insanların doğal olmalarını mümkün kılacak ve insan doğasını mükemmelleştirecek ütopyacı kurumları meydana getirmektir. Alternatif olarak, ütopyacı mükemmeliyetçilikten vazgeçebilir ve bütün çıkarların şartlandırıldığını iddia edebilir. Mevcut çıkarlar, sahte bilinç tarafından yaratılmıştır. Ütopya, kayda değer otantik çıkarlar üretecek ve insanın öznel arzularını bu çıkarlar ile bağdaştıracaktır. Birinci proje, mükemmel ve masum insan doğası düşüncesi içinde bir standart sunduğu için, insanî değerlerin toplumsal yapılar tarafından biçimlendirilmesine vurgu yapmayan ikinci projeye göre, liberali daha az gücendirmektedir. *Rousseau* ve *Marks*, sırası ile, bu iki radikal proje ile özdeşleştirilmiştir. Ancak ütopyacıların, bunlardan birini veya diğerini tercih ettiklerini görmekteyiz. Her iki halde de, ütopyacı, *arzu edilen ile arzu edilebiliri* eş gören liberaller ile çalışmaktadır –liberalin arzu edilen ile arzu edilebiliri eş görmesi, herhangi bir ütopyacının gerçek çıkarları kabul etmesi kadar, felsefi olarak eleştiriye açıktır-.

Rasyonalizme Karşı Kendiliğindenlik

Ütopyacı, *Popper*'in “mühendislik” kavramının çağrıştırdığı gibi, toplumu, insan tarafından ortaya konmuş yapay bir ürün olarak değerlendirmektedir. Bu varsayım, *Roland Barthes* ve diğerlerinin belirttiği gibi, kendi sosyal kurumlarını ve davranış biçimlerini “doğallaştıran” ve bunları, doğal olanın iyi olduğunu gerekçe göstererek sonuna kadar savunan pek çok liberal tarafından eleştirilmektedir. Ütopyacı, mevcut toplumun yanlış bir şekilde oluşturulduğunu ve adaletsizlikler içerdiğini öne sürmektedir. Ona göre, statüko ilahi veya ahlaki bir müeyyideye sahip değildir ve bu nedenle insanın kendisi tarafından değiştirilebilir.

Ortodoks liberaller, budalaca veya fazla kibirli olduğunu belirttikten sonra, ütopyacının bu tutumunun, çok dar olan bireysel çıkarın takibi hariç, amaca dönük eylemin ve insanî akılcılığının rolünü değerini bilerek düşürmekte olduğunu ileri sürmektedirler. Hayek'in kendiliğinden, kendi kendini yaratan katallaksi'si, mevcut olanın *arzu edilir* olduğunu dikkate almaksızın, *planlanmamış varlığı*, *erdemli* mertebesine yükseltmektedir. Adam Smith'in *görünmez el*, bu tarz iddiaların ünlü bir örneğidir. Muhafazakârlar, bu eğilimi, “ne varsa iyidir” hükmüne taşımaktadırlar. Liberalizmin Anglo-Sakson yorumunun temelinde “tesadüfi olanın kasti olarak planlanandan erdemli olduğu” düşüncesi yatmaktadır. Bu da, “var olanın akıcı bir şekilde oluşturulmuş alternatiften üstün olduğu” düşüncesine dayanmaktadır. Her iki formülasyonun da eksikliği aşıkardır.

Kendiliğinden sosyal oluşumları benimseyenler, “olan”ı ve “olması gereken”i görgülcü felsefenin temel esasları ile çelişecek bir biçimde tanımlamaktadırlar. Öte yandan bu tanımlamayı, ütopyacının, rasyonel değerleri keşfetmesini ve empoze etmesini suçlayacak bir temel olarak kullanmaktadırlar (ütopyacının “olması gerekeni” mevcut “olana” karşıdır ve onun “olması gerekeni” daha farklıdır). Değerler, “*sadece gelişirler*”, bununla beraber, bir şekilde Hume’un yasağından kaçınarak kendiliğindenlik tarafından kutsanırlar.

Akılcılık ile kendiliğindenlik arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Her iki terim de, toplumsal yapıların karmaşıklığını gerektirdiği gibi kavramaktan uzaktır. *Yeni Sol*’un, kendiliğindenlik kavramının bir “burjuva” kavramı olduğu görüşünü kabul ettiğimiz takdirde, ütöpik sosyalistlerin rasyonalizmi benimsemelelerinin anlamsızlığına değinen Marks ve Engels ile, bu bağlamda hemfikir olmak zorunda kalırız: “Tarihsel eylem, onu gerçekleştiren insanların yenilikçi eylemleri ve proletaryanın tedrici kendiliğinden sınıf örgütlenmesi, özellikle bu yenilikçiler tarafından tasarlanan bir toplum örgütlenmesini doğuracaktır”. Bu tartışma, XVIII. yüzyılda yaşanan *arzuya karşı akıl* tartışmasının bir sonucudur ve aynı şekilde, bütün insan eylemlerine egemen olan bu unsurlar arasındaki etkileşimin kavranması ile çözülmek zorundadır. Bu nedenledir ki, sosyal teoride akılcılığın veya kendiliğindenciliğin tamamen benimsenmesi, muhtemelen hatalara yol açacaktır. Bu bağlamda, kendiliğindencilik yanlılarına bir eleştiri olarak şunu söyleyebiliriz: Kendiliğindenciliğin savunulması, rasyonalizmin herhangi bir şekilde çürütülmesinden ziyade, duygusal bir doğa kavramı ile güçlü bir şekilde bağlantılı olan estetik bir hükme dayanmaktadır. Böyle bir hüküm, topluma uygulandığı zaman, entelektüel arzuları insan için hesaplanabilir iyinin üzerinde yüceltmektedir. Bireysel kendiliğindenciliğin açıklanması, her halükârda, Talmon’unki gibi, sosyalleşme, ahlaki eğitim ve çevrenin etkileri konularında sahip olduğumuz bilgileri ile ılımlı bir şekilde çelişmektedir. *Biz*, erdemli ütopyacı yurttaşım, kendiliğindenci liberal yurttaştan daha az şartlanmış veya daha çok kendiliğindenci olduğunu iddia edemeyiz. Kendiliğindenci vahşi (fikri), soylu vahşi (fikrinden) daha saçma ve imkânsız bir fikirdir.

Ütopya ve Hoşgörü

Ütopyacıya yöneltilen en büyük eleştiri, kendi idealini kendi hemcinsleri üzerine, gerekirse zorla empoze edecek olmasıdır. Bu suçlamayı iki örtülü varsayım desteklemektedir: Birincisi, insanların yeni bir ütöpik toplumu kabul etmek için isteksiz olacakları varsayımıdır –bu, bir sonraki bölümde tartışılacaktır-. İkinci varsayım ise, ütopyacının tek bir doğruluğa veya ideale olan “dogmatik” bağlılığının, hoşgörüsüzlük doğuracağıdır. Ütopyacının dogmatik bağlılığı, zor kullanma eğilimini öne çıkaracaktır. Kısacası, ütopyacının zor kullanma eğiliminin, rakip teorilere olan hoşgörüsüzlüğünden kaynaklandığı varsayılmaktadır. Bu hoşgörüsüzlük de, onun

dışlayıcı epistemoloji veya değer sisteminden ileri gelmektedir. *Bir düşünce tarzı olarak* ütopyacılığın, hoşgörüyü değersizleştirdiği ve böylece liberalin temel ideali olan *bireyin dokunulmazlığını* tehdit ettiği öne sürülmektedir.

Bu eleştirilere karşı, liberalin hoşgörü idealinin altında yatan fikirleri yeniden gözden geçirmemiz gerekmektedir. Değerleri zevk boyutuna indirgeyerek doğrulama alanı dışında bırakmayı öngören mantıksal pozitivizmden ilave felsefi destek bulan liberal tutum önem arz etmektedir. *-de gustibus non disputandum-*. Siyaset felsefesinde pozitivist yaklaşım, doğruyu değerden kesin bir şekilde koparmakta ve böylece, doğruya, ahlaki bir nitelik ve ideal eylem bilgisi yükleyen felsefi gelenekten ayrılmaktadır. T.D. Weldon'ın, "değerler, siyasi tartışmada sadece *tartışmayı kesen* olarak kullanılabilir" iddiasını, acaba Sokrates nasıl değerlendirirdi?

Mantıksal pozitivist konum ile liberalizmin ortak yanları bulunmaktadır. Çünkü liberalizm, siyasi tartışmanın, doğruyu ortaya çıkarmayı amaçlaması gerektiğini savunmaktadır. Tartışmanın tarafları kendi değerlerini değiştirmek için gönüllü olabilirler. Ütopyacının tek bir değerler setinin doğru değerleri ihtiva ettiği iddiası, yukarıda önerilen prosedüre aykırı düşmektedir.

Üstelik, aleni veya zımni olarak, insanın karşı karşıya olduğu gerçekleri değerlendirme biçimi, ütopyacıyı, şüpheli biri haline getirmektedir. Görgül okul, ilke olarak, genel hipotezlerin kesin bir biçimde doğrulanmalarının imkânsız olduğunu savunmakta ve Popper'in yanlışlanabilirlik tezini benimsemektedir. İster doğal bilimlerde ister sosyal bilimlerde olsun, hoşgörü, bu yöntemin doğal bir sonucudur. Ütopyacının, tartışılmaz doğruların mevcut olduğuna dair ileri sürdüğü iddia, *yanlışlamacılık* ilkesine göre caiz değildir. Her türlü teorileştirmenin değer yüklü olduğunun günümüzde yaygın olarak kabul görmesinden ötürü, görgülcü ve pozitivist varsayımlar yoğun bir şekilde eleştirilmektedirler. Bu gelişmeler ütopyacının konumunu bir dereceye kadar tasdik etmektedir. Bununla birlikte, pozitivizmden uzaklaşma, liberalin politik inancını (*kendi değerlerini başkasına "empoze" edebilmenin tek meşru yolu, o kişiyi rasyonel argümanlarla ikna etmektir*) değiştirmemiş görünmektedir. Tartışılmaz *gerçeklere* gelince: pek çok sebepten ötürü, ütopyacının bu prosedürü, tam anlamıyla benimsemesi mümkün gözükmemektedir.

Egemen felsefe, ütopyacının çabasını bu şekilde gözden düşürmektedir. Çünkü: (a) ütopyacının hipotezleri şüphenin ötesinde oluşturulamaz, (b) idealleri kanıtlanamaz. Ütopyacının, hipotezlerini ve ideallerini empoze etme arzusu, hem hatalıdır, hem de hoşgörü ruhuna aykırıdır.

Bu tartışmanın liberaller ile ütopyacılar arasında gerçekleşmekte olan *mutlakçılığa karşı görecelik* kutuplaşmasını yansıtmadığını belirtmeliyiz. Nitekim, ütopyacıların tamamının, Eflatun'u takip ederek, mutlakçı bir epistemoloji benimsedikleri söylenemez; bir çoğu, Owen'ın yaptığı gibi, insanların ve değerlerin değişebilir olduğunu kabul etmektedir. Öte yandan, hoşgörü sahibi liberallerin tamamının göreceliği kabul ettiği de doğru değildir: deneysel yöntem, her ne kadar, mutlak doğrunun sürekli gözden geçirilmesini, sınanmasını ve değişik yollar izlenerek

aranmaya devam edilmesini ısrarlı bir biçimde öngörüyor ise de; mutlak doğruluk ihtimalini, ilke olarak, tanımaktadır. Hoşgörü harekete geçirici bir değerdir. Mill'in düşünce özgürlüğü bağlamında ortaya koyduğu örnek iddia, görgül yaklaşımın yönetime ilişkin bu zorunluluğunu yansıtmaktadır; bununla birlikte, kötü niyetli bir okuyucunun bu iddiayı görecelilik taraftarlığı olarak yorumlayabileceği de hesaba katılmalıdır.

Dogmatizm ve Zorlama

Mevcut değerlerin yerine kendi değerlerini yerleştirmek istediği için, ütopyaçı, doktriner olarak kötülenir. Kendi değerleri kabul edilmiş olanların, bu değerlere muhalif olanlara, *doktriner*, *dogmatik* ve *ideolojik* damgası vurmaları gayet doğaldır. 1950'lerde yaşanan "ideolojinin sonu" tartışması da göstermiştir ki, liberal yaklaşımların, ideolojik bağlamda tarafsız, hatta neredeyse "doğal" oldukları gibi genel bir algılama sözkonusudur. İlke itibarıyla özelliği gereği, hoşgörü kavramı, liberalden, herhangi bir doktrinin *içeriğini* (temel bir değeri ihlal etmiyor ise) eleştirmekten kaçınmasını ister. Ancak liberal, bu doktrinin *biçimine* –bilimsel olmayan kökenini, dogmatik boyutunu veya eleştiriye kapalı olmasını- itiraz edebilir. Bu itirazlar, liberalin, dogmatik olarak benimsenmiş veya mutlakçı olan siyasi bir hedefin, antidemokratik ve gayriinsani araçların kullanımını meşrulaştıracağından duyduğu endişeyi yansıtmaktadır.

"Amaçlar araçları meşru *kılmaz*" aksiyomu, açıkça, ihlal edilmesi istenmeyen önemli bir prosedürel değeri ifade etmektedir. Gerçekten de, ütopyaçılar, amaçlarına ulaşmak için, şiddeti, baskıyı ve dayatmayı savunmakta mıdır? Fransız devriminden bu yana, ütöpik olarak adlandırılan bazı düşünürlerin, daha iyi bir topluma ulaşmayı mümkün kılacak yollardan biri olarak, şiddete dayanan devrim taraftarı oldukları bilinmektedir. Babeuf, Blanqui, Weitling, Marks ve farklı görüşleri savunan pek çok modern marksist, bu düşünürler arasında sayılabilir. Bu tür düşünceler, *makul şiddet kullanımı* ilkesine ve "hiçbir egemen sınıfın, zorlanmadığı takdirde, sahip olduğu mevzileri terketmeyeceği" inancına dayanmaktadır. Bununla birlikte, geleneksel anlamda ütopyaçı olarak nitelendirilen düşünürlerin çoğu başka araçları tercih etmektedir: deneysel topluluklar örneği ile değişim, aydınlanmış kanun koyucular veya anayasal hükümetler tarafından gerçekleştirilecek değişim, eğitim aracılığı ile değişim, büyük bir felaket sonucunda değişim, evrim ile değişim, çürümüş Eski Dünyadan uzakta koloniler kurarak değişim veya sadece ütopyaçının düşüncelerinin gücü aracılığı ile değişim. Geleneksel olarak, *başka bir yerde* veya *hiçbir yerde* gerçekleşecekleri düşünüldükleri için, modernlik öncesi ütopyaların ortaya çıktığı sorusu sorulmamıştır veya antik tarihe bırakılmıştır.

Bu konunun daha geniş bir çerçevede tartışılabilmesi için, esasen, zor kullanma ile şiddet arasındaki farklılıkların analiz edilmesi gerekmektedir. Kısa olduğu için, ben burada, "zor kullanmayı benimseyen, dolaylı olarak şiddete izin vermiş olmak-

tadır” şeklindeki genel kanaati kabul edeceğim. Çok az sayıda ütopyacı, değişimi sağlamak için, zor kullanmayı ve şiddeti esef verici ama gerekli olan bir araç olarak değerlendirmektedir. Literatüre bakıldığında ise, ütopyacı düşünce ile zor kullanıcı araçlar arasında *gerekli* ve *evrensel* bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Benim iddiam şudur ki, liberallerin böyle bir ilişkinin geçerli olduğunu ileri sürmeleri, ütopyik teorileştirme biçimine *gerekli* sonuçların yüklenmesinden kaynaklanmaktadır. Popper ve diğerleri, ütopyacılığı, doğası gereği şiddete müsamaha göstermekle suçlarken, inanç ve eylem arasındaki yanlış bir ilişki teorisine dayanmaktadır. Liberaller, kendi hoşgörülü inançlarının şiddeti gerektirmediğine inanmakta, buna karşılık doktriner inançların eylemi gerektirmesinden endişe duymaktadırlar. Eğer inanç, eylemi gerekli kılıyor ise, hiçbir liberal inanç sahibi olmaz, çünkü bu inanç, hoşgörüyü aykırı olarak başkalarına empoze edilecektir. Ancak liberal düşünce, geniş bir bireysel bağımsızlığın (özel hayatın dokunulmazlığı) ve *empoze etmenin* sınırlı bir tanımını (Mill’in *başkalarına maddi zarar*) yaparak böyle bir eksiklikten kurtulmaktadır. İnsan, ütopyacılar hariç, başkalarına zarar verecek herhangi bir eylem yapmasını gerektirmeyen güçlü inançlar benimseyebilir. Bununla birlikte ütopyacılık karşıtlarına göre, ütopyacılık, tanım gereği, amaçlara ulaşılabilmesi için, ne kadar zorlayıcı olursa olsun, bütün araçların kullanılmasını gerekli kılmaktadır. İnançın felsefi analizine göre, gerçek inanan, eylemleri ile inançlarını ihlal etmemesi kendisinden istenmesine rağmen, düşüncelerini başkalarına empoze etmekle yükümlü değildir. İnanç kavramı, bir inananın kendi düşüncelerini sadece “düşünce farklılığı” veya “diğer insanınki kadar iyi” şeklinde değerlendirmesinden ziyade, bu düşüncelerini belli bir otorite ile teşvik etmesi gerektiğini ima etmektedir. Burada ütopyacılığın, hangi aracı kullanmayı gerektirirse gerektirsin, kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan bir inanç biçimi olduğuna dair kanıt yoktur.

Ütopyacı kendi doğrusunun mutlak olduğuna inansa bile, Stankiewicz’in Rousseu hakkında söylediği gibi, “mutlak doğrular, kendilerinin empoze edilmelelerini gerektirmezler”. Bu bize “otoriteryen” totaliteryen” ve “otoritatif” kavramları arasındaki tezatları ve karışıklığı hatırlatmakta ve ütopyik düşüncenin, tanım gereği, otoritatif olduğunu, ancak bundan daha fazla bir şey olmadığını göstermektedir. Diğer eleştirileri yaparken, ütopya karşıtı, ütopyacının eğitime dönük ve betimleyici amaçlarını, kasten göz ardı etmektedir. Aslında ütopyacılığın erdemleri bu noktada toplanmaktadır. Ütopyik bir vizyon, güzelliği ve gerçekleştirilebilirliği ölçüsünde taraftar kazanmalıdır. Zor kullanma, pek çok araçtan sadece biridir ve popüler değildir.

Buna karşılık birtakım eleştiriler, biçiminden değil de içeriğinden ötürü, ütopyacılığın zor kullanmayı gerektirdiğine vurgu yapmaktadır: insanlar gönüllü olarak “ideal” toplumlarda yaşamak istemezler. Bu eleştirinin temelinde yatan mantık, ütopyacılığa karşı olan insanların, ütopyik toplumdaki hayata rıza göstermeyecekleri, bu durumda, ideale ulaşmayı ve onu sürekli kılmayı düşünen ütopyacının zor

kullanma ihtiyacı duyacağıdır. Bu iddia iki eksiklik içermektedir. Ütopya'yı savunan B.F.Skinner'ın da belirttiği gibi, anti-ütopyaacı "kendi kendini insan doğasının bir standardı olarak görmektedir". Anti-ütopyaacının yürüttüğü akıl, hatalı bir şekilde, kendi çevresindeki tesadüfleri, hoşlandığı ve hoşlanmadığı şeyleri evrensel ilkeler konumuna yükseltmektedir. İnsanların homojen olduğu şeklindeki zımnî varsayım, insanlar arasındaki farklılıkları ihmal etmektedir. Dahası, anti-ütopyaacı, mevcut toplumda farklı konumlarda olan insanların ütopya'ya geçişi farklı şekilde değerlendireceklerini göz önüne almamaktadır. İnsanların bir bölümü, belki, mallarına el konulmasına rıza gösterecekken, bir bölümü bunu reddedecektir. Diğer bir bölümünün ise, kamulaştırılacak hiçbir şeyi olmayacaktır. Toplumsal reformlar, bazı çıkar sahiplerinin hoşuna gitmeyeceği için, yasal zorlama ile gerçekleştirilir: ütopyaacının, refah devletinin liberal kurucularından daha fazla zor kullanmasına gerek yoktur. Diğer reformculara karşı Pareto optimumu kriterini kullanmazken, ütopyaacıya karşı bu kriteri kullanmak makul değildir.

Ütopya: Özgür Bir Ülke mi?

Liberallerin ütopya'yı reddetmelerinin ikna edici bir nedeni, bu olgunun özgürlüğe yer vermeyeceği hakkındaki endişeleridir. Bir bakıma, her ütopya diğer bütün toplum biçimlerini dışladığı için, tercih özgürlüğünü sınırlandırmaktadır. Ancak tercih edilmeyen seçeneklerin dışlanması, tek başına, özgürlük üzerine getirilmiş bir sınırlama teşkil etmez. Liberaller, kendilerinin komünizmi ve faşizmi dışlamalarını bu şekilde meşrulaştırmaktadırlar. Ütopya sadece erdemli hayata yol açmayan tercihleri dışlamaktadır.

Liberallerin daha ciddi bir eleştirisi ise şöyledir: Mevcut liberal demokratik hür teşebbüsle mukayese edildiğinde, herhangi bir ütopya, sahip olunan imkânlar çerçevesinde bazı bireylerin tercih özgürlüğünü nispi olarak sınırlandırırken, diğerlerinin tercih özgürlüğünü artırmaktadır. Bu tür değişmelerin arzu edilebilirliği, adil ve erdemli bir toplumu neyin oluşturduğu düşüncesine göre değerlendirilmelidir. Pareto optimumu, *bütün* mevcut özgürlüklerin mutlak anlamda dokunulmaz olduğunu kabul etmektedir. Çünkü hiçbir kimsenin özgürlüğü, bir başka kimsenin aleyhine sonuçlar doğuracak biçimde artırılmaz. Ancak bu ilkenin benimsenmesi, ne kadar kötü olursa olsun, her türlü statükonun benimsenmesi anlamına gelmektedir ve özgürlüklerin mevcut dağılımının doğruluğunun araştırılması ihtiyacını –ki bu ihtiyaç, pek çok ütopyaacı tarafından vurgulanmaktadır– dikkate almamaktadır. Liberalin temel şikayeti, ütopyaacının, mevcut özgürlüklere mutlak bir değer ve öncelik vermediğidir. Ütopyaacı, liberalin bu şikayeti, kendisi tarafından öngörülen toplumun biçimsel özgürlüklerden vazgeçeceğini, ancak *gerçek* özgürlüğü artıracığını söyleyerek cevaplandırmaktadır.

Bir çok liberalin, özgürlüğün günümüz toplumunda sahip olduğu içerik ve kapsadığı alan hakkında aldanmış olduğu ileri sürülebilir. Tarihsel olarak, bireyselcili-

ğin ve tercih çeşitliliği ile serbestisinin, hem geleneksel ve “kapalı” toplumların çözülmesini kolaylaştırmada, hem de kapitalizmin gelişmesi için hayati önem taşıyan ürün farklılaşmasını teşvik etmede önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bununla birlikte, mülkiyet, tercih serbestisi ve aidiyetlerin, insan olarak kendimizi ifade etmemizi, gerçekleştirmemizi ve farklılaşmamızı mümkün kıldığı şeklindeki, hem ahlaki hem de ontolojik ilke bu güçlü düşünceyi katılaştırmıştır. Tüketme özgürlüğü böylece hayati bir önem kazanmaktadır -fakat, ütopyaların çoğu, tüketiciler için bir cennet değildir-. Hayali veya gerçek yeknesaklık -ki bu “*iktisadi eşitlik*” olarak anlaşılmalıdır- dehşeti, bunu takip etmektedir: İktisadi eşitlik ve ürün farklılaşması olmadığı için, ütopya, tercih serbestisinin ortadan kalkacağından korkulmaktadır. Yeknesaklığın farklı insanlar (liberaller başka alanlarda insanları türdeş olarak değerlendirmektedirler) üzerine empoze edilmesinden ve bunun sonucunda azınlık gruplarının ıstırap çekmesinden endişe duydukları için, liberaller açısından bu dehşet, sadece estetik değildir. Fakat piyasa toplumunda tercih serbestisi ve çeşitliliği, *insan mutluluğu* için, teorik olarak, elzem değildir ve tarihsel olarak da öyle olmamıştır. Ütopya, göre, diğer idealler daha değerli olabilir.

Tartışmanın ekonomik temelini oluşturmak için bu kadar bilgi yeterlidir: Modern ütopyalar medeni haklar üzerinde fazlaca durmuyor ise, bunun nedeni, bu soruna sahip olmayan bir ütopyik toplumda büyümekte olan devlet aygıtına karşı tedbir almanın gereksiz olmasıdır. Saint-Simon gibi bazı ütopyacıların liberal reformları desteklemelerine rağmen, XIX. yüzyıl ütopyacıları iktisadi eşitsizlik giderilmediği takdirde medeni hakların pek bir anlam ifade etmeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Ütopya, liberal demokrasiden farklı olarak, yurttaşlarının yararını gözeten bir şekilde özgürlüğe öncelik tanıyacaktır.

Daha soyut olarak, ütopyanın, yapısal anlamda özgürlüğe kapalı (unfree) olduğu görülmektedir; çünkü ortaya koyduğu *erdemli hayat* reçetesi, ne değişimi, ne de muhalefeti kabul etmektedir -bu yüzden ütopya, “kapalı toplum”dur-. Ütopyanın, bu anlamda özgürlük karşıtı olması, epistemolojik dışlamacılığın bir sonucudur. Bununla birlikte, değişim gerektirmeyen ve mükemmel bir şekilde işleyen bir modeli tanımladığını gerekçe göstererek, ütopyacının, öngördüğü toplumun statik olmasını istediği sonucuna varamayız. Ütopik teori bir mimarın tasarımı olmaktan çok, yol gösterici bir modeldir. Her ne kadar, veri parametreler içerisinde bulunmuyor ise de, ütopyik uygulamanın değişim özgürlüğünü mümkün kıldığını söyleyebiliriz. Gerçekten de bir tarih teorisine (örneğin Marks’ın ve Fourier’in tarih teorileri) dayanan ütopyalar, değişmeyi ve hatta ütopyanın gelişmesini öngörmektedirler.

Hayek’in ütopyayı tamamen planlanmış toplum olarak nitelemesine gelince: Onun, “bir katallaksinin, özgürlüğü, rasyonel olarak inşa edilmiş bir toplumdan daha fazla desteklediği” varsayımını sorgulamalıyız. Benim özgürlüğüm bireylerin, kendi çıkarlarına göre düzenledikleri davranışları tarafından tesadüfen azaltılır ise, bu durum, *genel iyi* için özgürlüğümü rasyonel olarak sınırlamayı planlayan ütopya-

yacı bir diktatörün yaptığından daha fazla sınırlayıcı değildir. Bir başkasının eylemlerini kasten sınırlaması, özgürlüğümü, amaçsallık unsuru bakımından gerçek anlamda tesadüfen sınırlamasından daha fazla azaltmaz (eğer bu kişinin niyeti kötü ise ve ben mağdur duruma düşer isem şikayet için özel bir durum söz konusu olabilir). Hayek'in iddiası, rasyonel planları olan otoritelere duyduğu içgüdüsel bir nefrete dayanmaktadır; fakat piyasa güçlerinin anlayışsız işleyişi de, pek çok kişi için tiksindiricidir ve daha doğal değildir.

More'un hukuku ve cezalandırmayı içeren ütopyasından farklı olarak, görünüm itibarıyla bireysel özgürlüğün aleyhinde olan bir başka düşünce ise şudur: ütopyalara çoğu, hukuk sistemini devre dışı bırakacak ve kendini bireysel erdeme, bireyin arzusu ile genel arzunun kollektif uyumuna dayandıracaktır. Liberal analize göre, bu tür bir toplumsal denetim biçimi rasyonel tercihleri devre dışı bırakacaktır, oysa ki, hukuki sistem, aktörün itaat ve cezalandırma arasında tercih yapmasını mümkün kılmaktadır. Ancak ütopyalar, genel olarak, yurttaşlarının, nasıl olursa olsun, ortaya konmuş hukuki düzenlemelere itaat etmeleri temeli üzerine oturtulmuştur; çünkü, mutluluk burada yatmaktadır. Bu gönüllü itaat sağlanır ise, hukukun yokluğu, özgürlük aleyhine sonuçlar doğurmayacaktır. Hukukun ilgasına karşı çıkılmasının bir diğer nedeni de, *Eflatun'un Muhafızları* gibi insanların arzularının, kaprislerinin hukukun yerini alacağı varsayımdır -bu da liberalizmin, hukukun üstünlüğü esasına aykırıdır-. Ütopyacı düşünce, hem yönetenin hem de yönetilenin iyi niyetli olduğuna duyulan inanca dayanmaktadır. İnsan doğasına ilişkin tüm hipotezlerde olduğu gibi, yukarıdaki düşünceyi kesin bir şekilde eleştirmek veya savunmak imkânsızdır. Bununla birlikte, nasıl ki, temelinde çatışma potansiyeli yatan bir toplum için hukukun gerekliliği kabul edilebilir ise; hukukun yerini uzlaşmanın aldığı uyumlu bir ütopyada hukuka gerek kalmayacağı da kabul edilmelidir.

Bu noktada liberal ve ütopyacı dünya görüşleri arasındaki farklılıkları özetlemek faydalı olacaktır. Tablo 1'in ilk sütunu demokrasinin ütopyacılığa bakış açısını gösterirken, ikinci sütun liberal-demokrat dünya görüşünü meydana getiren değişik ideallere yer vermektedir. Son sütun ise ütopyacının, kendisine yöneltilen eleştiri kriterlerinin yanlış olduğunu göstermede kullanabileceği liberal demokrasinin teori ve pratiğine yönelik bazı eleştirilerini içermektedir.

Liberal demokrat teorinin ütopyacılığa yönelttiği eleştirinin temelinde, ütopyacılığın amaçları araçlardan üstün tuttuğu, insan farklılığını ve çeşitlilik ihtiyacını görmezden geldiği ve tarihsel olarak gelişmekte olan heterojen bir insanlık temeli üzerine değişmeyen bir sosyal uyum ve yeknesaklık empoze ettiği postülaları yatmaktadır. Ütopyacının bu davranışları, demokratik korumaya ihtiyacı olan bireylerin ve azınlıkların baskı altında kalması sonucunu doğuracaktır. Dahası orijinal *iyi* düşüncesi hatalı veya ütopyacıya çıkar sağlayacak şekilde tasarlanmış olabilir. Yurttaşların söz verilmiş bu *iyi*'nin dışında bir şey talep etmeleri mümkün olmadığı

Tablo 1

Ütopya	Demokrasi	Demokrasinin Radikal Yorumu
1. Kapalı bir toplum, yeni veya muhalif fikirlerle veya değişmeye karşı hoşgörüsüzlük. Epistemolojik mutlakçılık ve bütüncül planlamadan ötürü kapalı.	1. “Açık”, hoşgörülü bir toplum (Popper); bu toplumun kendiliğinden doğası açıklığı sağlar (Hayek). Planlamanın olmaması, görgülcü epistemoloji ve hoşgörüden dolayı açık toplum.	1. Sadece kendisini tehdit etmeyenlere hür. Açıklık, amaç veya bağlılık eksikliği gösterir. Sadece uzlaşma içinde fikir a na izin verilir.
2. “Gerçek” çıkarların empoze edilmesine neden olabilecek açık ve sabit bir <i>iyi</i> kavramına dayanması.	2. Demokratik süreçte yer alan halk <i>iyiyi</i> tanımlar ve bu <i>iyi</i> değişebilir. Açıklanmış tercihler ve hissedilen çıkarlar son derece önemlidir.	2. Felsefi ve pratik olarak insanların <i>iyiyi</i> tanımlaması imkansız ve gerçek değil. Seçkinler tarafından empoze edilir. Açıklanmış tercihler ideolojik olarak biçimlenmiştir.
3. Bunun sonucunda statik, ilerlemeci olmayan bir niteliği olması: “sürekli hareketsizlik” (R. Dahrendorf). Ütopyada tarih yoktur.	3. Değişmekte olan tercihleri yansıttığından doğası gereği ilerlemecidir; tarihsel olarak gelişir.	3. “İlerleme” yönlendirilemez ve tesadüf.
4. Sosyal uyum amacı insan farklılığını dikkate almaz; seçkinlerin kendi çıkarlarını empoze etmesine neden olabilir veya ütopyanın kendisi yeknesaklık empoze eder.	4. Demokrasi farklı olduğu kabul edilen çıkarların ve çatışmanın müzakere ile sonuca ulaştığı bir sistemdir.	4. Çatışma arabuluculukla çözülemez. Çatışma güçlü taraf tarafından empoze edilmiş şiddet ve empoze edilmiş uzlaşma vardır. Demokrasinin insan rasyonelliğini kavramlaştırması soyut ve sınırlıdır.
5. İnsanı iyi kalpli bir devletin hizmetlerinin pasif bir alıcısı olarak değerlendirir.	5. Yurttaş faaliyeti ve rasyonaliteye dayalı teori.	5. Demokrasinin insan rasyonelliğini kavramlaştırması soyut ve sınırlıdır.
6. Devlet (veya topluluk) yönelimlidir. Bu nedenle beşeri değerleri ihmal edebilir.	6. Bireye dönük olmasından dolayı insani.	6. Bireysellik yoldan çıkarıcı ve farklı sonuçlara yol açar.
7. Siyaseti, tartışma ve fikir ayrılığı fırsatını mümkün kılmaz.	7. Sürekli kendini yenileyen siyasi faaliyete önem verme (yeni demokratların sınırlı ilgisizliği alkışlamalarına rağmen Mill’ci bir görüş).	7. İlgisizlik, halkın cahilliği ve siyasi meşhurların karmaşıklığı katılımı anlamsızlaştırır.
8. Tercih serbestisini sınırlar.	8. Prensip olarak insanlar dilediklerini yapabilirler (bireysel ve toplu olarak).	8. İktisaden özgür olmayan çoğunluk için özgürlükler bir işe yaramaz.
9. Sosyal uyumu gerçekleştirmek için zor kullanma ihtimali yüksektir. Muhalefete yer vermez.	9. Zor kullanmaktan kaçınma (kanunlara aykırı davranışlar hariç), muhalefete sınırlı uyumsuzluğa hoşgörü.	9. Hoşgörü baskıcıdır ve devlet halka karşı şiddet kullanır. (Demokratik görüş devletin şiddetini ihmal etmektedir).

için, ütopya otoriterdir. Bu durum, liberalden çok demokrasi endişelendirmektedir; ancak her ikisi de (liberal ve demokrat) halkın siyasi iktidardan dışlanmasına itiraz edecektir. Buna karşılık, ideal liberal demokrasi *nihai iyi* bağlamında katılımcıdır, açıktır ve “açık bırakılmıştır”.

Bu çalışmada yapılan ütopya savunması göstermektedir ki, söz konusu suçlamalar, liberalin görgül düşünme tarzı ile ütopyacılığın gerekli kıldığı teorik ve önselci (aprioristic) düşünme tarzı arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Liberal, her ne kadar, belli ütopyaların olağanüstü içeriklerini eleştiriyor görünse de; eleştirisini yönelttiği gerçek nokta, ütopyacılığı doğuran epistemolojidir. Ütopya, liberallere karşı kısmi olarak savunulabilir -örneğin belli ütopyaların açık veya demokratik olduğu gösterilebilir-. Ancak benim yaptığım, ütopya düşüncesinin temelinde yatan bakış açısını liberal düşüncenin temelinde yatan bakış açısına karşı savunmak ve liberalin (karşı saldırısını zayıflatacağını düşündüğüm) birtakım eksikliklerini göstermeye çalışmak olmuştur. Son olarak belirtmeliyiz ki, eleştirilen ütopyacılık, kısmen, liberalin karşı çıktığı şeylerin bir projeksiyonudur ve bunun bir sonucu olarak ütopyacılık, liberalizmin, tam olmasa da, rakibidir.

Ütopyanın Geleceği

Daha spekülâtif çıkarsamalar yapalım. Ütopyanın unsurları, çoğulcu demokraside zaten vardır. Şöyle ki: Çoğulcu demokrasi teorisi, *sistemin sürekliliği, denge, planlama* ve *müdahalecilik* üzerinde durmaktadır. Bu teorinin ortaya koyduğu uzlaşma kavramı, ütopyik teorinin *toplumsal ahenk* kavramına benzemektedir. Bu itibarla, taraflı ve “doktriner” olmayan pek çok politikasına karşı çıkılamamaktadır. Çoğulcu demokrasi teorisi, ütopyacılıktan farklı olarak, prosedürleri ideallere dönüştürerek, muhtevâsi olmayan bir sistemin erdemlerini yüceltmektedir. Söz konusu teori, *erdemli hayat*'ın ne olduğunu tanımlamaktan kaçınmakta ve bu kavramı, önemsiz ve prosedürel bir ideal olan “*çıkar gruplarının istediği şeyler*” ile ikâme etmektedir. Bu arada, uzmanlar ve seçkinler de, sistemin bekasını sağlayacak uzun dönemli kararlar almaktadır. Batı toplumunda ütopyanın epistemolojik olarak dışlanmasını burada görebiliriz: Ütopya, değerlendirilebilir olan ideallerini belirgin bir şekilde gösterirken, çoğulcu demokrasi teorisi gerçek amacını gizlemektedir. Böylece, ideal içeriği olmayan, değişmeyen ütopya yapıları ortaya çıkmaktadır.

Siyasete, belli bir hedefe yönlendirilmiş bir biçimde yaklaşan bir ütopyaya acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde, kıt kaynaklar giderek daha da azalıyor olduğu için, ütopyacının *bütüncül* teknikleri kolaylıkla meşrulaştırılabilir hale gelmektedir; tıpkı *sıfır toplamlı bir oyunda* olduğu gibi, her zaman, *benim* daha çok almam *senin* daha az alman anlamına geliyor ise, bir otoritenin adil ve iradi tahsisatlarını kabul etmeliyiz. Burada mülkiyet, tipik bir örnektir -büyük bir aileye sahip olmak da, dolaylı bir biçimde, örnek olarak verilebilir-. Bu şekilde dağıtıcı bir çözümlenmenin *empoze* edilmesi gerekli olabilir; ancak bu, keyfi veya gayri adil ol-

mamalıdır. Bununla birlikte, ütopyacı *dirigiste* yaklaşımının, küçülmekte olan dünyadaki doğruluğuna veya haklılığına göre daha güçlü meşrulaştırıcı sebepleri vardır: bu, hassas birey tercihi temeline dayanmaksızın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin bir yöntemini sunmaktadır. Ütopik sosyalist Fourier, pek çok sosyal problemi bolluk olacağını tahmin ederek çözmüştür; ancak cinsellik bağlamında şanslı olanların, ellerindeki imkânları, daha az şanslı olanlar ile paylaşmaları gerektiğini söylemiştir. Bu tuhaf örnek, çoğu insan için kabul edilemez olmakla birlikte, ütopyacılığın temel bir varsayımının altını çizmektedir: birbirimize, bireysel ve kolektif olarak, *erdemli bir hayat* borçluyuz ve bunu gerçekleştirmek için de, gönüllü olarak, bazı fedakârlıklar yapmamız gerekir. Bu, insanların aynı gemide birbirleri ile ilişki içinde bulduklarını varsaymaktadır. Liberaller bu varsayımı inkâr edebilirler. Fakat, ortak bir teşebbüs olarak tanımlanan toplum kavramı, nasıl savunulabilir ise, ütopyacılık da, gerek teorik bağlamda, gerekse uygulamada savunulabilir.